

De 100 beste gedichten van
de Eerste Wereldoorlog

Van Geert Buelens verscheen eveneens bij uitgeverij Ambo

Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog

Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog

Thuis

GEERT BUELENS

(samenstelling en verantwoording)

De 100 beste gedichten van de Eerste Wereldoorlog

Met een inleiding van Tom Lanoye

Ambo|Amsterdam

De vertalingen zijn eerder verschenen in *Het lijf in slijk geplant*.

ISBN 978 90 263 2724 7

© 2014 Geert Buelens (samenstelling en verantwoording); inleiding Tom Lanoye

Voor het copyright op de afzonderlijke gedichten zie Bronnen

© 2008, 2014 vertalingen gedichten de vertalers of hun erven

Omslagontwerp Studio Jan de Boer

Omslagillustratie © 4.5 Howitzer, ca. 1918 (oil on canvas), William Patrick Roberts

(1895-1980) / 'Estate of John David Roberts. By Permission of the William Roberts

Society.' / foto © Lefevre Fine Art Ltd., Londen / The Bridgeman Art Library

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

INHOUD

INLEIDING

Grote oorlog, knetterende letteren 9

1914

- Alfred Lichtenstein *Toch komt de oorlog* 21
Anna Achmatova *Juli 1914* 22
Valeri Brjoesov *De laatste oorlog* 24
Fernando Pessoa *Martiale ode (fragment)* 26
Rainer Maria Rilke *Vijfgezangen* 30
Desz  Kosztolányi *Mijn broertje* 35
Georg Trakl *In het oosten* 37
Rudyard Kipling *Bij alles wat wij zijn* 38
Edward S oński *Zij die nog niet is verloren* 40
Laurence Binyon *Voor de gevallen* 42
Georg Trakl *Grodek* 44
Petr Křička *Medynia Glogowska* 45
Rabindranath Tagore *De trompet ligt in het stof* 47
Ford Madox Ford *Antwerpen* 49
Wilhelm Klemm *Lazaret* 54
Marina Tsvetajeva *Aan Duitsland* 55
Margit Kaffka *Verregende doorlopende brief* 57
Rupert Brooke *Vrede* 62
Samuel Mqhayi *Het zwarte leger* 63
Henri Guilbeaux *Negentienhonderdveertien* 66

1915

- Maria Dobler Benemann *Visé* 71
Tristan Tzara *Oorlogslied* 73
Hafiz Ibrahim *Aan Wilhelm II, Keizer van Duitsland* 75
Guillaume Apollinaire *Als ik ooit sneuvelde* 78
Nikolaj Goemiljov *Het zonlicht van de geest* 80

Vladimir Majakovski *Jullie!* 81
 Guillaume Apollinaire *2de kannonier-stukrijder* 82
 Endre Ady *Lijk in het tarweveld* 84
 Zinaida Hippus *Geen rechtvaardiging* 85
 Charles Sorley *Aan Duitsland* 86
 Charles Sorley *Over heuvels en valleien* 87
 John McCrae *Op Vlaandrens velden* 89
 Ivo Andrić *Ex Ponto (fragment)* 90
 Siegfried Sassoon *Vergiffenis* 91
 Hafiz Ibrahim *De Eerste Wereldoorlog* 92
 Agnita Feis *De eer* 94
 August Stramm *Driftkrijg* 95
 Louis Boumal *Dubbelheid* 96
 Lincoln Colcord *Oorlogsvisioenen XIV* 97
 Charles Sorley *'Wanneer je miljoenen doden zonder mond ziet
 gaan'* 100
 F.T. Marinetti *Gevecht op 9 verdiepingen* 101
 Guillaume Apollinaire *De oorlog een wonder* 102

1916

Hugo Ball *Dodendans 1916* 107
 Osip Mandelstam *De dierentuin* 109
 Leon Gellert *De laatste die gaat* 111
 Velimir Chlebnikov *Treurig nieuws* 112
 Charles Wood *Het volkslied* 114
 Isaac Rosenberg *De dag breekt aan in de loopgraven* 115
 Giuseppe Ungaretti *Bedeavaart* 116
 Alojz Gradnik *Drie kraaien* 117
 Blaise Cendrars *De oorlog in het Luxemborg* 118
 Comtesse de Noailles *Verdun* 122
 Karl Kraus *Met de klok in de hand* 124
 Giuseppe Ungaretti *Waarom?* 126
 Jacobus van Looy *Het verhaal van den provinciaal* 128
 Herman Gorter *Pan (fragment)* 141
 Mojsje-Lejb Halpern *Een nacht* 144

1917

- Vahan Tekeyan *We zullen God zeggen* 149
Ivor Gurney *Slavenwerk* 150
Carl Zuckmayer 1917 151
Pierre-Jean Jouve *De tank* 152
Corrado Alvaro *Aan een kameraad* 153
Kurt Heynicke *Aanval* 156
Anna Achmatova 'De stilte was reusachtig en betwistte' 160
Endre Ady *Herinneringen aan een zomernacht* 161
Mikhail Nuaymah *Broeder* 163
Francis Ledwidge *Alleenspraak* 165
Desz' Kosztolányi *Moeders* 167
Ardengo Soffici *Veldhospitaal 026* 169
Wallace Stevens 'Het leven krimpt en de dood wordt verwacht' 170
Wilfred Owen *Dulce et decorum est* 171
Paul van Ostaijen *Aan een moeder* 173
August Van Cauwelaert *Draagt me zacht...* 176
August Van Cauwelaert *Verwonding* 177
Isaac Rosenberg *De onsterfelijken* 178

1918

- Daan Boens *Doods-wensch* 181
Daan Boens *In de loopgraaf van den dood* 182
Miroslav Krleža *Vlammende wind* 184
W.B. Yeats *Een Ierse oorlogsvlieger voorziet zijn dood* 186
Siegfried Sassoon *Zelfmoord in de loopgraven* 187
A.B. 'Banjo' Paterson *De simulant* 188
Edith Södergran *Het geheim van de maan* 189
Umberto Saba *Ik droomde, liggend op aarde...* 190
Giuseppe Ungaretti *Soldaten* 191
Louis Aragon *Schok* 192
Wilfred Owen *De schildwacht* 193
Endre Ady *Gegroet zij de overwinnaar* 195
Marcel Martinet *Deze vrede...* 196

1919

- Anton Schnack *Verdun* 201
Ber Horowitz *Op weg naar de exercitieplaats* 203
Paul Dermée *Feestmaal* 206
Arnulf Overland *Het duizendjarig rijk* 208
Miloš Crnjanski *De pest* 210

1920

- Anton Schnack *Handgranatenwerper* 215
Ezra Pound *E.P. Ode pour l'élection de son sépulchre* 217

1921

- Paul van Ostaijen *De aftocht (fragment)* 221

1922

- T.S. Eliot *Het barre land (fragment)* 233

1923

- Uri Tsvi Greenberg *In het koninkrijk van het kruis* 237

1924

- Jan Čarek *Zij die vielen* 241

1925

- Anatol Stern *Europa (fragment)* 245

Verantwoording 249

Bronnen 251

Register 259

INLEIDING

Grote oorlog, knetterende letteren

Kan men met goed fatsoen van een oorlog zeggen dat hij ‘literair’ is? Ik heb het niet over Troje. Al zou de wereldliteratuur er ongetwijfeld anders hebben uitgezien mochten de Grieken níét onder leiding van Agamemnon naar het Oosten zijn gevaren, en zodoende géén verhaalstof hebben geleverd aan Homeros, Vergilius en duizenden schrijvers na hen.

Ik heb het over de Eerste Wereldoorlog, die geregeld wordt bestempeld als *The Literary War*, met name door wie ik op mijn beurt gemakshalve zal bestempelen als ‘de Angelsaksen’: Engelstaligen van Verenigd Koninkrijk tot Canada, van Verenigde Staten tot Australië en Nieuw-Zeeland. Zij gebruiken die term met een bewondering die gelinkt is aan het patriottisme van hen die tot het winnende kamp behoorden van *The Great War* – nog zo’n populaire benaming voor WO I.

Overwinnaars zetten de werkelijkheid wel vaker naar hun hand. De Angelsaksen spreken bijvoorbeeld consequent over *The War Poets*. Let op de ‘the’.

Ze duiden er een intussen beroemde verzameling mee aan van steeds dezelfde jonge dichters die voornamelijk aan het Belgisch-Franse front vochten en er gedichten over schreven, niet zelden in de loopgraven waar sommigen onder hen het leven zouden laten. Dat romantische feit maakte hen overigens nog populairder – of is ook dat een opmerking die het fatsoen gebiedt achterwege te laten? Ik wil alvast niet cynisch klinken jegens hen. Hun ervaringen waren schokkend, hun inzet was integer, hun poëtische ambities ook, en sommige van hun gedichten zijn even tijdloos als aangrijpend. Daar wil ik veel respect voor opbrengen.

Maar om respect gaat het hier niet. Het gaat om beeldvorming en vertekening, twee vaak niet eens bewuste processen. Door toedoen van de Angelsaksische overwinnaars groeide de overtuiging

dat enkel *War Poets* als Rupert Brooke, Wilfred Owen en Isaac Rosenberg gedichten hebben geschreven, en hun honderdduizenden onbekende gebleven medesoldaten niet. Dat zou dan ook gegolden hebben voor de honderdduizenden soldaten aan de overkant van het niemandsland – de troepen van de vijand, dus – alsook voor de thuisblijvers aan beide kanten. De pacifisten, de anarchisten, de ouders, de liefjes en de leraars, noem maar op. Niemand van hen zou oorlogsgedichten hebben geschreven, zo dicteert na honderd jaar het manke collectieve geheugen. En indien ze al verzen schreven, zijn die niet relevant om iets te snappen van de sfeer, het klimaat, de dreiging, de retoriek, het hele plaatje van het tijdsgewricht waarin *De Grote Oorlog* kon ontstaan en vier jaar lang kon woeden.

Deze vertekende overtuiging groeide nog naarmate de feitenkennis over WO I afnam en naarmate de Angelsaksische cultuur na WO II dominant werd op wereldvlak. Kenners wisten beter, maar voor het Grote Publiek viel de poëtische erfenis van de Grote Oorlog steeds meer samen met dat beperkte corpus van elegische, meestal klassiek vormgegeven verzen van *The War Poets*. Totdat ze, samen met de vaak trieste biografie van hun makers, een perfect marketingonderdeel vormden van een herdenkingsindustrie die meer gericht is op zoetgevooid betreuren dan op, desnoods in afgrijzen, proberen te begrijpen.

Als iemand uit onze contreien aan deze vertekening een einde heeft proberen te maken – goed gedocumenteerd en wetenschappelijk onderbouwd – dan is het wel Geert Buelens. Zijn weerwerk bestond, met mijn excuus voor de misplaatste metafoer, uit een dubbel salvo. Een omvangrijk essay en een bijbehorende lijvige verzameling. Respectievelijk *Europa Europa! Over de dichters van de Grote Oorlog* en *Het lijf in slijk geplant. Gedichten uit de Eerste Wereldoorlog*.

Uit die laatste moederverzameling koos Geert Buelens hier de honderd beste gedichten. Kunnen tien keer tien gedichten dan wél een precies beeld geven van een zo groot fenomeen als WO I? Allicht niet. Maar ze weerspreken wel het bestaande beeld, en ze doen dat krachtig, zoals het hoort. Een goede bloemlezing is geen bloementuil, het is een programma.

En het is verbazingwekkend hoeveel programmapunten in slechts honderd gedichten schuil kunnen gaan.

Neem even de inhoudstafel erbij. Twee zaken vallen op. De timing. Jazeker, er werden ook na 1918 belangrijke verzen geschreven die men met recht en reden 'oorlogsgedichten' kan noemen, al werden ze allesbehalve geschreven in de nabijheid van loopgraven, prikkeldraad en mitrailleurs.

Het is echter de lijst van auteurs die meest in het oog springt. *Usual suspects* als Rupert Brooke, Wilfred Owen en Ivor Gurney, ze zijn present, maar ze worden hier omringd door dichters die weinigen, en al zeker geen Angelsaksen, in zo'n lijst zouden verwachten. Anna Achmatova, Fernando Pessoa, Rainer Maria Rilke, August Stramm, Guillaume Apollinaire, Giuseppe Ungaretti, Ezra Pound... Ook zij blijken *War Poets* te zijn. Hun gezamenlijk werk levert niet alleen een klein mozaïek op van poëtische hoogstandjes, het herinnert er ons ook vurig aan hoe internationaal deze wereldbrand eigenlijk wel was.

Wie de gedichten zelf onder de loep neemt, zal ook dat andere vooroordeel moeten bijstellen. Namelijk dat verzen over WO I noodzakelijkerwijs weemoedig en vormvast moeten zijn, om niet te zeggen klassiek naar snit en inhoud. Uit dit honderdtal blijkt zonneklaar hoezeer de oude literaire conventies juist in dat tijdsgewricht onder druk stonden van de moderniteit. Dat proces was al langer bezig, maar het werd versneld door de realiteit van een oorlog die wreder en grotesker leek dan ooit. Zeker als je hem afzette tegen de retoriek die eraan vooraf was gegaan.

Daarover later meer, nu reeds dit.

Tijdens de eerste maanden van de oorlog vierden daadkracht en een nu bevreedend optimisme hoogtij. Het conflict zou misschien mondiaal, maar vooral kort en krachtig zijn – '*ein frischer, fröhlicher Krieg*'. Het zuiverende effect ervan zou niet minder dan een nieuwe samenleving grondvesten. Dat geloof was wijd verspreid, in alle landen, alle kampen, vrijwel alle lagen van de bevolking. De al snel vastlopende fronten en de uitputtende, moordzuchtige jaren die

erop volgden brachten een fundamentele teleurstelling teweeg. Waar tevoren de toekomst zo glorieus en harmonieus had geleken, overheerste nu het besef van een moreel failliet. Nieuwerwetse theorieën en de bloei der wetenschap, een gestegen mobiliteit en alle nagelnieuwe machinerieën waarin men juist zo'n grote hoop had gesteld om een nieuwe, stralende toekomst te verwerven, nog wel voor de gehele mensheid – dat godganse moderne streven toonde vier jaar lang zijn morbide, ijzelijke keerzijde. Ook het moorden bleek mechanisch mogelijk te zijn geworden, op een ongeziene en ontmenselijke schaal. Met dank aan diezelfde wetenschap, diezelfde apparaten, diezelfde mens-in-de-machine. Yperiet – zoals mosterdgas heet, omdat het is vernoemd naar Ieper, een van de meest symbolische hellesteden uit WO I – moordde niet alleen eenheden en divisies uit. Yperiet tastte voorgoed het vooruitgangsgeloof aan. Het absurdisme werd geboren en zou later nog vele pseudoniemen adopteren, van nihilisme tot surrealisme.

Het is bijgevolg zo gek nog niet dat in Buelens' bloemlezing Tristan Tzara (Roemeens-Frans avant-gardist en een der zogeheten 'Presidenten van Dada') schouder aan schouder staat met Siegfried Sassoon, een gedecoreerd Brits officier en ongewild lid van de club der 'officiële' *War Poets*. Sassoons gedichten kun je in deze zin hybride noemen: hun vorm is wel nog klassiek, maar hun inhoud laaft zich al volop aan de ontzuiling en het sarcasme van de nieuwe Europeaan. Zo bekeken vormen hij en Tzara inderdaad een vanzelfsprekend koppel.

Even passend is de opname van een fragment uit T.S. Eliots *The Waste Land*. 'Het barre land' zou als beeld school maken. Na WO I kon Europa nooit meer worden afgeschilderd als Arcadia. De tempel was voorgoed vervangen door de ruïne van een tempel. Ieper werd yperiet. En pas veel later opnieuw Ieper – maar dan als decor van dagelijkse rouw en slagveldentoeerisme.

Voor wie nauwgezet leest legt Buelens via zijn keuzes nog een heel ander onderwerp bloot. Het betreft de Grote Oorlog in de Nederlandstalige letteren en omgekeerd, de Nederlandstalige letteren in de Grote oorlog.

Waarom tellen wij in onze literatuur zo weinig sporen? Waar zijn onze *War Poets*? Waar is hun impact, hun traditie?

Eigenlijk kunnen we alleen Paul van Ostaijen, onze eerste echte modernist, in stelling brengen. Uiteraard koos Buelens voor een fragment uit *Bezette stad*. Maar hij laat het niet vergezeld gaan van een fragment uit *De feesten van angst en pijn*, dat andere meesterwerk van Van Ostaijen. Hij verrast ons met het mooie maar atypische en weinig bekende 'Aan een moeder'. Een oorlogsaanklacht die Van Ostaijen schreef in 1917, opgenomen in zijn bundel *Het sienjaal*. Twee gedichten? Twee totaal verschillende Van Ostaijens.

Naast hem, en dus ook naast internationale beroemdheden als Majakovski of Marinetti, plaatst Buelens vier van zijn mooiste ontdekkingen. Want wat is een bloemlezer anders dan een ontdekkingsreiziger? Of nee, hij is een Japanse 'stenenlezer'. Het was, heb ik me ooit laten vertellen, een oud gebruik van Japanse keizers om een getalenteerde ondergeschikte jarenlang het land te laten doorkruisen op zoek naar de meeste opmerkelijke, 'sprekende' keien voor de rotstuin van zijn heer en meester. Een onvervaard kiezer in dienst van een onwetende keizer – is dat geen mooi beeld voor de verhouding tussen bloemlezer en lezer?

In dat geval bestaan de mooiste keien van deze bundel uit twee Nederlanders en twee Vlamingen. Jacobus van Looy schreef in 1917 voor *De Nieuwe Gids* 'Het verhaal van den provinciaal', naar aanleiding van de Britse oorlogsdocumentaire *The Battle of the Somme*. Een propagandavehikel waarvan Buelens ietwat tongue in cheek meldt dat het toentertijd 'ook in Nederland een kassucces in de bioscoop (was)'. Herman Gorter schreef het lange, antikapitalistische gedicht *Pan*, waarvan ik eerlijk gezegd blij ben dat Buelens alleen een kiezel opnam en niet het hele, nogal onverteerbare rotsblok. Maar een opmerkelijk werkstuk is het zeker.

De twee Vlamingen zijn niet zo bekend als Gorter. Het waren echte frontsoldaten. De een blijkt een geboren dichter, de ander niet. August Van Cauwelaert ontroert door zijn aandoenlijke authenticiteit, niet door zijn stijl of zeggingskracht. Zijn beide gedichten, 'Draag me zacht' en 'Verwonding', bekijken omdat je weet dat ze

werden geschreven door iemand die zelf zwaar werd gewond. Hij zou het overigens later schoppen tot politierechter te Antwerpen en hoofdredacteur van het Vlaamse literaire tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort*. Helemaal zonder talent zal hij dus niet geweest zijn.

Daan Boens is echter dé ontdekking van deze bundel. Zijn twee opgenomen gedichten zijn zo sterk dat je hoopt dat ook de rest van zijn oeuvre ooit opnieuw wordt ontsloten. Net als Van Cauwelaert blijf hij literair actief, tot 1961 zelfs. Hij was ook een zetelend socialistisch politicus en mede-oprichter van Radio Vlaanderen, zo leert het internet. Zelf had ik nog nooit van hem gehoord. Ik kan me niet van de indruk ontdoen dat ook Buelens het werk van deze Boens hoogacht. *Het lijf in slijk geplant*, de titel van de matrix van deze anthologie, was een citaat uit het ook hier opgenomen gedicht 'In de loopgraaf van den dood'. Het andere hier geselecteerde gedicht, 'Doods-wensch', besluit Boens met de gouden regels:

'Ik vrees de vrees – en 'k wil dat in het brons-geschal
mijn hart wordt naar den dood, als naar een hond, gesmeten.'

Dit vijftal dichters vormt de uitzondering, de vraag blijft dus over-
eind: waar is de Nederlandstalige literaire erfenis uit WO I?

Er zijn vlot redenen te bedenken. Nederland bleef neutraal en hield zich afzijdig, als een van de weinige West-Europese landen. Geen leed? Geen letteren van belang. Alleen de vluchtelingenstromen, de noodbampen en de smokkelpraktijken lieten literaire sporen na – zonder hoge kwaliteit, evenwel.

'*Brave Little Belgium*' was ook neutraal, maar werd desondanks door de Duitsers onder de voet gelopen en bijna geheel bezet en niet bepaald zachtzinnig onderdrukt, zoals valt na te lezen in o.a. *De verkrachting van België* van Larry Zuckerman. Leed genoeg, dus. Maar het grootste deel van het intellectuele leven in België verliep toentertijd in het Frans. Het was sowieso de voertaal binnen de legerleiding. Veel gewone soldaten hadden daarenboven nauwelijks of geen opleiding, indien ze al niet volledig ongeletterde boerenzonen waren.

Die linguïstische scheiding – nog versterkt door het klassenver-

schil en de daarbij horende privileges, alsook het feit dat veel van de officieren grootsteeds en vrijzinnig zouden zijn geweest, en de meeste Vlamingen eerder katholiek en dorps – die linguïstische scheiding dus, zou bovendien het fundament vormen van de zogeheten Frontbeweging. Dit was een van de eerste Vlaams-nationalistische actiegroepen, gericht tegen de ‘onderdrukkende Belgische Staat’. Ze ontstond aan het IJzerfront en werd gedragen door de weinige Vlaamsgezinde intellectuelen in de rangen van het militaire voetvolk. Hun energie ging, grof gesteld, meer uit naar een lokale politieke strijd binnen het wereldconflict, dan naar het wereldconflict zelf.

Nederland niet betrokken genoeg, België niet Nederlandstalig genoeg, Vlaanderen te particulier geoccupeerd... Ziedaar een paar van de mogelijke verklaringen waarom Ieper en Passchendaele zich wel in het Nederlandse taalgebied mogen bevinden, maar waarom ze in onze literatuur niet dezelfde weergalm kennen als in de Engels- of Duitstalige letteren.

Ik weet nog steeds niet of bovenstaande verklaringen doorslaggevend dan wel bijkomstig zijn. Ze vormden hoe dan ook het voorwerp van menige discussie die ik met Geert Buelens mocht voeren, en waardoor we uiteindelijk zelfs tot een samenwerking kwamen rond een van mijn projecten. Ook een bloemlezing.

Ik had, op vraag van de Vlaamse krant *De Standaard*, een aantal gedichten van de klassieke *War Poets* bewerkt en achteraf gebundeld in *Niemand's Land. Gedichten uit de Grote Oorlog*. Na de publicatie daarvan raakte ik in gesprek met Geert Buelens, niet alleen een vriend en een groot Van Ostaijen-kenner, maar een kunst- en literatuurkenner tout court. Hij wees mij erop dat er eigenlijk bitter weinig onderzoek was gedaan naar andere dichters dan de reeds bekende. Zijn aanvoelen was dat er veel meer moest te vinden zijn, en dat het literair de moeite kon lonen om ook het meer modernistische werk op te sporen, en dat dit werk weleens relevanter zou kunnen blijken om de toenmalige tijdgeest te begrijpen.

We spraken af dat hij daaromtrent research zou doen, resulte-

rend in een serie voorstellen: gedichten die nu eens niet door Angelsaksen waren geschreven en die ik dan zou kunnen bewerken.

Zo geschiedde en zo ontstond *Overkant. Moderne verzen uit de Grote oorlog*. Een prachtig vormgegeven bundel waar ik nog steeds trots op ben en die ik zonder Geert Buelens dus nooit had kunnen maken.

Maar het echt belangwekkende effect van onze korte samenwerking lag elders. Voor Buelens betekende ze slechts een opstapje van een studie die hij ook zonder mij ooit zou hebben aangevat, en die jaren later zou resulteren in zijn indrukwekkende dubbelslag, het al genoemde essay *Europa Europa!* en de bloemlezing *Het lijf in slijk geplant*. Hij trok er een hele tijd voor naar Washington, om daar in de aloude Library of Congress research te doen op een manier die werkelijk niemand hem ooit had voorgedaan. Want het mag verbazing wekken, maar nooit eerder verscheen ergens ter wereld een anthologie waarin uit nagenoeg alle betrokken landen en talen gedichten werden geselecteerd aangaande WO I.

De opzoekingen van Buelens maakten meteen nog iets anders duidelijk. Poëzie werd in die dagen op een gigantische schaal geproduceerd, en niet alleen als melancholisch of verhuld didactisch tijdverdrijf van slechts enkelen aan de frontlinie. En deze poëzie was vaak niet eens bedoeld als 'poëzie'. Het was een redekunstig wapen in de handen van iedereen, militair zowel als pacifist, soldaat zowel als achterblijver, patriot zowel als revolutionair. Zoals het eigenlijk ook al was vlak vóór het uitbreken van de oorlog.

In tegenstelling tot wat de communis opinio zich voorstelt bij de dichtkunst ging het daarbij niet zachtzinnig toe. Nogal wat romantici, maar ook nuchtere intellectuelen, verwelkomden een wereldconflict. Ze keken er zelfs reikhalzend naar uit omdat het een zuivering zou teweegbrengen van wat werd gezien als een decadente, ten dode opgeschreven cultuur van holle woorden en verloren waarden.

Zuivering door vuur, zuivering door bloed... Dit werd afgeroe-

pen in duizenden gedichten, die de ambitie uitademden om daartoe meteen reeds zelf de eerste stap toe te vormen. Of zoals de futuristen gedurende de hele Groote Oorlog bleven scanderen: ‘Oorlog is de enige hygiëne van de wereld!’ Het woord als daad, het vers als wapen, het gedicht als klaroenstoot – ten aanval!

Lyriek moest het afleggen tegen retoriek.

Correctie. Lyriek wérd retoriek.

Wie meer wil weten over dat bizarre, te vaak vergeten oorlogsverlangen in de toenmalige letteren, raad ik aan om naast deze honderd prangende gedichten ook Buelens indrukwekkende essay *Europa Europa!* te lezen. Of minstens een van de vele interviews die bij het verschijnen ervan met hem werden gemaakt en die gemakkelijk op het net zijn terug te vinden.

Omdat ik, bij wijze van eresaluut, graag het laatste woord verleen aan een bloemlezer die meer is dan een bloemschikker, zal ik besluiten met het orgelpunt van het interview dat *Vrij Nederland* met hem publiceerde op 8 november 2011. Geert Buelens, tegen Sander Pleij: ‘Het idee dat je vanuit een bepaalde literaire taal de samenleving anders zou kunnen maken? Het is vandaag nagenoeg verdwenen. Op oorlogszuchtige dichters zit gelukkig niemand meer te wachten. Maar dát we dat geloof zijn kwijtgeraakt, lijkt me ook een groot verlies.’

Tom Lanoye

1914

ALFRED LICHTENSTEIN

Toch komt de oorlog

Toch komt de oorlog. Te lang al was er vrede.
Dan is de pret voorbij. Trompetten krijzen
diep in je hart. En alle nachten branden.
Je rilt in je tent. Heet heb je het. Je hongert.
Je verdrinkt. Knalt neer. Bloedt dood. Akkers rochelen.
Kerktorens storten in. Einders staan in vlammen.
Winden rukken. Grote steden kraken.
Aan de horizon staat de kanonnendonder.
Overal uit de heuvels stijgt een witte damp op.
En boven je hoofd ontploffen de granaten.

9-10 juli 1914

Vertaald uit het Duits door Ton Naaijken

De jonge expressionist Alfred Lichtenstein vervult in de zomer van 1914 zijn dienstplicht. Op 25 september sneuvelt hij bij Reims.

ANNA ACHMATOVA

Juli 1914

I

Al een maand smeult er vuur in de venen
– Wat je ruikt in de bittere lucht –
En vandaag zijn de vogels verdwenen;
Zelfs geen espeblad ritselt of zucht.

Sinds de Pasen verdorsten de velden,
God is toornig, de zon werd een straf,
En een kreupele pelgrim voorspelde
De verschrikking: ‘Het komt op u af:

Honger, pest en verraad. Zij verderven
Binnenkort deze wereld, te klein
Wordt de aarde voor allen die sterven
En geen hemellicht zal er meer zijn.

Hoe de vijand geniet van de schade!
Maar verdeeldheid veroorzaakt hij niet
En de Maagd zal een sneeuw witte wade
Spreiden over dit grote verdriet.’

2

Naar de zoete jeneverbes geuren
Ook de akkers; het bos staat in brand.
Zusters rouwen en weduwen treuren
Om de mannen – het galmt door het land.

Niet vergeefs is om regen gebeden
Die de graanlanden lafenis schenkt,
Want het koren, vertrapt en vertreden,
Wordt in donkerrood, lauw vocht gedrenkt,

En de hemel hangt laag, als verlaten.
Slechts de stem van een biddende klinkt,
Klaaglijk: 'Mag men jouw mantel verloten,
Wordt jouw heilige lichaam verminkt?'

20 juli 1914, Slepnojovo

2 augustus 1914

Vertaald uit het Russisch door Hans Boland

Anna Achmatova verneemt het begin van de oorlog in de datsja van haar schoonmoeder.

VALERI BRJOESOV

De laatste oorlog

Volbracht. Het strenge lot heeft even
De sluier van de tijd gelicht.
En vóór ons woelt van 't nieuwe leven,
Als vreemde droom, het aangezicht.

Boven de dorpen en de steden
Waaieren woest de vaandels uit.
En langs Europa's oude beemden
Trekt deze laatste oorlog uit.

En dat waarover door de eeuwen
Vergeefs en angstig is getwist,
Wordt door zijn ijzeren hand in één keer,
Met slechts één mokerslag beslist.

Maar hoor! Is niet in het bedrukte
Gemoed de stem der hoop ontstaan?
Dan zal de roep van de verdrukten
In oorlogskreten overgaan.

Onder gestamp van legers, onder
Geronk van Nieuports, trommelvuur,
Zal onze droom, gelijk een wonder,
Bewaarheid worden op den duur.

Te lang waren wij wankelmoedig,
Belsazars feest was zonder eind!
Dat uit dit vlamvend doopvont spoedig
Een ander wereldbeeld verschijnt!